

PATRIMONI NATURAL A LES HORTES VALENCIANES

Jordi Domingo Calabuig*

NATURAL HERITAGE IN THE VALENCIAN MARKET GARDEN. THE IRRIGATED LAND IN THE VALENCIAN REGION, WHICH DATES BACK OVER HISTORY, HAS HARBOURED A BIOLOGICAL WEALTH THAT WE HAVE ONLY BEGUN TO RECOGNIZE NOW THAT IT IS DISAPPEARING. FOR CENTURIES, DIFFERENT CULTURES ALTERED THE BOTANICAL MAKE UP OF THE CULTIVATED LAND, INTRODUCING NEW SPECIES AND DISPLACING OTHERS. THE BIODIVERSITY OF THE VALENCIAN "HORTA" WAS EVIDENT FROM THE RICH VARIETY OF CROPS, DESTINED FOR HUMAN AND ANIMAL CONSUMPTION, AS WELL AS IN THE PHYTO-GENETIC WEALTH OF THE ECOSYSTEMS ON THE BANKS AND THE WILD FLOWERS THAT USED TO GROW ALONG THE IRRIGATION CHANNELS AND DITCHES. TODAY, HOWEVER, URBAN DEVELOPMENT, WATER POLLUTION AND RIVERBED LINING POSE A THREAT TO THIS NATURAL HERITAGE.

L'abandonament i transformació de cultius no sembla una pràctica aïllada si s'analitza a fons la història del territori valencià. Les diferents civilitzacions han modificat l'entorn agrari de les planes litorals segons les seues necessitats, han beneficiat en cada moment una sèrie d'espècies animals i vegetals en detriment d'unes altres, i han provocat en molts casos una pèrdua notable de la biodiversitat. Els horts de plantes aromàtiques d'origen àrab on creixia l'es-tragó (*Artemisia dracunculus*) o el celiandre (*Coriandrum sativum*) es veieren substituïts pels cultius de moreres (*Morus* sp.) amb el comerç de la seda, i per les plantes tintòries com el sumac (*Rhus coriaria*) al segle XVI. L'arribada de plantes del continent americà, la reordenació dels territoris agraris, el començament de la indústria moderna... i d'aquesta manera fins als nostres dies. No obstant això, actualment assistim a un dels episodis més dramàtics d'aquesta dinàmica tradicional. La baixa rendibilitat és encara la causa del canvi que afecta les nostres hortes, però en aquest cas, amb una diferència notable: és l'espai el que ha deixat de ser rendible i no els cultius. Per tant, no es tracta d'una altra transformació agrària sinó més aviat d'una eradicació definitiva de les hortes que s'amaga sota la figura de l'ex-

pansió urbanística, i que es justifica amb uns arguments tan grisos com el ciment que les ofegarà.

Per tot arreu en trobem exemples: des dels regadius associats als rius de menor cabal (Sénia, Cérvol, Albaida, Serpis, etc.) fins als grans rius com ara el Millars, el Palància, el Túria, el Xúquer o el Segura. Tots ells pateixen una forta regressió ocasionada pels interessos urbanístics i industrials. L'ocultisme, l'argumentació irracional i la frivolitat amb la qual s'ha tractat el problema de l'horta a València, i darrerament a la vega del Segura, és un reflex fidel de la sensibilitat de les autoritats envers aquesta part del patrimoni valencià. L'esforç ciutadà, de les diverses associacions culturals i el suport d'algunes institucions públiques no sols s'ha concentrat a suscitar una actitud receptiva cap a la protecció de

«EL VALOR CULTURAL, ETNOLÒGIC I PAISATGÍSTIC DE LES HORTES HA ESTAT MENYSPREAT, O EL QUE ÉS ENCARA PITJOR, IGNORAT PER LES ADMINISTRACIONS»

les hortes, sinó a acumular arguments suficients per tal demostrar d'una manera coherent la riquesa d'aquests espais.

Tot i així, si el valor cultural, etnològic i paisatgístic de les hortes ha estat menyspreat, o el que és encara pitjor, ignorat per les administracions, la biodiversitat associada a aquests espais apareix a tot estirar com un justificació perifèrica, secundària i fins i tot anecdòtica per a la seua protecció. L'assumpte no és

comparar la diversitat d'un ecosistema natural amb la vàlua biològica de l'horta. Òbviament es tracta d'un ecosistema artificialitzat on l'aportament energètic és completament diferent, i la composició, origen i distribució de les espècies està condicionada o almenys influïda per la presència de l'home. Tanmateix, els regadius valencians mantenen i generen una riquesa biològica que tan sols comença a ser reconeguda com a conseqüència de la seua desaparició.

Al mateix cor de l'horta s'estenien, no fa més de dues dècades, petits ecosistemes riparis antropitzats

Al mateix cor de l'horta s'estenien, no fa més de dues dècades, petits ecosistemes riparis antropitzats però força singulars. Rogles d'oms i llidoners, ginjolers, tramussers, riberes de cànem i lliris grocs (esquerra) apareixen de manera fragmentària com a testimoni del que fou aquest espai

però força singulars. Moreres (*Morus alba* i *M. nigra*), til·lers (*Tilia platyphyllos*), nesplers autòctons (*Mespilus germanica*), plorons (*Salix babylonica*) i junces (*Cyperus* sp.) ombrejaven unes aigües farcides de vida. Els treballs d'enginyeria hidràulica dels últims anys, però, s'han esforçat a disfressar els marges de les séquies, canals i reguers d'un estèril formigó, al temps que el desenvolupament industrial i agrari les ha omplides de brutícia. Com a conseqüència, la desaparició de la cobertura vegetal ha provocat una fractura letal al si d'aquesta delicada xarxa de gran productivitat. Els bacteris, hidròfits, insectes aquàtics, crustacis, petxinots, amfibis, tortugues, i fins i tot els peixos d'aigües dolces han acabat desapareixent per a donar pas a un ambient eutrofitzat i contaminat. Els rectíssims cavallons d'hortalisses han quedat ara aïllats de qualsevol resquícia de vida malgrat la seua formidable producció anual. Rogles d'oms i llidoners, ginjolers, tramussers, riberes de cànem i lliris grocs apareixen de manera fragmentària com a testimoni del que fou aquest espai.

Un altre valor que passa desapercebut quan es justifica la conservació d'aquests espais és el potencial fitogenètic desenvolupat al món agrari, o per dir-ho d'alguna manera, la natura que ha fabricat l'home. Les plantes hortícoles han estat sovint descartades, o simplement oblidades, per motius econòmics tot i que tenen un gran interès botànic per la selecció que se n'ha fet al llarg dels segles. Aquestes espècies s'han anat diferenciant progressivament dels seus antecessors i han arribat a constituir un important banc de recursos genètics que fins i tot podria ser aprofitable en un futur pròxim. Mesures, colors, sabors, textures i una infinitat de característiques s'han diversificat en aquest laboratori natural per la simple tria de llavors que s'ha transmès de generació en generació. Algunes institucions han començat a estudiar aquestes varietats i formes quasi exclusives del nostre territori per tal de conservar-les. Molt sovint s'oblida que aquests sistemes antropitzats han generat amb el pas del temps un patrimoni natural que també ha de ser inclòs en els projectes de conservació de la biodiversitat. Per exemple, resulta sorprenent la quantitat de varietats de dacsca, fesols, cebes i carabasses que han crescut a les hortes del País Valencià, i que finalment s'han vist desplaçades per un nou mercat més competitiu. L'homogeneït-

zació dels cultius per tot arreu ha augmentat de segur els beneficis econòmics però ha banalitzat la identitat de les nostres hortes. En aquest sentit, també és xocant la desaparició de cultius tan arrelats en el consum local com ara l'alficòs (*Cucumis flexuosus*), la carabassa de Sant Roc (*Lagenaria siceraria*), el panís (*Setaria italica*), la guíndola (*Prunus cerasus*) o la regalíssia (*Glycyrrhiza glabra*). Fins i tot sembla que el símbol de la puresa exportat pels musulmans, el bellíssim lliri blanc (*Lilium candidum*), ha deixat d'abillar les nostres alqueries!

Per una altra banda, si entenem els regadius com a generadors de biodiversitat hauríem de referir-nos principalment a les nostres malparades zones humides: marjals, prats, albuferes, clots i quadres són en part alimentats per les hortes litorals associades als rius del País Valencià. L'aigua fluvial desviada cap als cultius s'escorre i cau als nostres aiguamolls.

**«ÉS CLAR QUE EL FUTUR
DE LES HORTES VALENCIANES
NO ES DECIDIRÀ TAN SOLS
PER LA SEUA BIODIVERSITAT
PERÒ SENS DUBTE
AQUEST ÉS UN ALTRE ARGUMENT,
DELS MOLTÍSSIMS QUE HI HA, PER A
PRESERVAR AQUESTA HERÈNCIA»**

Evidentment, hom reconeix que la qualitat de l'aigua seria sensiblement millor sense aquest intermediari. En qualsevol cas, les zones humides constitueixen un dels ecosistemes prioritaris en la protecció del medi ambient. Xarxes tròfiques d'invertebrats, ocells i una vegetació acompanyant de gran vàlua ecològica conformen un paisatge beneficiat, i al mateix temps amenaçat, pels regadius litorals. Malauradament existeix una desconexió evident entre els projectes internacionals de recuperació d'aquests espais i els esforços locals que no sols són quasi inexistent sinó que a més ignoren aquestes interdependències horta-marjal.

És clar que el futur de les hortes valencianes no es decidirà tan sols per la seua biodiversitat però sens dubte aquest és un altre argument, dels moltíssims que hi ha, per a preservar aquesta herència. La inclusió d'aquest espai dins de les àrees urbanes és un repte obligat per a les administracions vinents. Malgrat tot, aquest tipus d'iniciativa ben podria ser entesa com una mena de reserva a l'estil americà on els visitants mirarien els hortolans al seu medi natural, com si fos un nou parc temàtic. Però evidentment la idea és completament diferent. No és tracta de mantenir un esguard distant, turístic, fins i tot publicitari, sinó d'integrar una cultura, un paisatge, una forma de treball i de vida al món urbà.

*Departament de Biologia Animal. Universitat de València